

МАРИЈА ОРБОВИЋ

**СИНИША ПАУНОВИЋ
(1903-1995)**

Марија Орбовић
УУ 32000 Чачак
Градска библиотека
„Владислав Петковић Дис”

УДК: 929

*Имам њед собом бар њеи ѓоњових књиѓа и два њуња
њолико у раду, а њед собом њолико мало живоња, да
бих њросњо њобеснео на њрироду коѓа нам није дала бар
њо два живоња, и све осњало у дуњликаињу, ња да човек
нађе времена да сњиѓне урадињи бар оно најважније.¹*

Синиша Пауновић новинар, књижевник, преводилац, колекцио-
пар, рођен је у Чачку 25. августа 1903. године на размеђи два века и две
династије, Обреновића и Карађорђевића, коѓа је изнедрила модерно до-
ба, обележено значајним напретком у свим областима живота, али и
неколиким ратовима. Његов животни век поклопио се скоро са чита-

¹ Градска библиотека „Владислав Петковић Дис” Чачак. Заоставштина Синише Паунови-
ћа. Писмо Пауновићево Душку Росандићу, 16. новембар 1981, несрећна грађа.

вим двадесетим столећем и био је испуњен непрекидном борбом за остваривање далеких, увек високо постављаних циљева, које је уз помоћ огромне радне енергије и несвакидашњег полета настојао да оствари. У вечитој трци са временом, и уз непрестано жаљење због краткоће живота, успео је да објави бројне текстове у „Политици” и другим листовима, књижевним и позоришним часописима, да напише и приреди двадесетак књига објављених и приближно толико још необјављених, да преведе на српски језик већи број дела из бугарске књижевности и да као поклоник ликовне уметности проведе пола века у прикупљању слика, створивши тако богату колекцију, а потом и сопствену „Малу галерију”. Пишући о сликарима и вајарима познатим, али и анонимним, доприносио је њиховој афирмацији, а нарочито значајан је његов удео у високом вредновању наивне уметности у Србији.

Преци Пауновићеви потичу из околине Требиња² одакле су се доселили у Бели Камен код Котраже. Његов отац Светозар, кафеџија, оженио се почетком 1898. године са Радојком Милошевић из Чачка, кћерком Марије и Василија опанчара, званог Опурко. У почетку су живели у тастовој кући,³ а касније, у разним кућама за издавање. „Мој старији брат и сестра родили су се и расли до основне школе као деца имућних родитеља, а ја и они који су се родили после мене, као деца оца који је неко време живео од пиљарлука, а после од мале плате приученог телефонисте на пошти и железници. Моји родитељи, кад год нису били у стању да плате кирију по кућерцима за издавање, склањали су се привремено код моје бабе по мајци Маре, која је имала за ондашње прилике велику кућу на спрат са отвореним доксом. Пре мога рођења, и после смрти мога деде, банкротиралог, дотле богатог опанчара, моја баба је издавала две собе ђацима, великошколцима и неколиким значајним књижевницима дошљацима – нежењама.”⁴ То су били Војислав Илић-Млађи, Божидар Кнежевић, Јован Тановић, Ђорђе Крстић, Љуба Ивановић.⁵

Сиромаштва из најранијег детињства Пауновић се добро сећа: „Хлеб смо јели само о празницима. За доручак годинама – качамак. Врло често пасуљ нам је био „свечанија” храна. У таквој оскудици, мада сам пред собом имао брата и сестру, по неколико година старије, виде-

2. Коста Јовановић, *Горње Драгачево*, Српски етнографски зборник 11, Насеља српских земаља, V, Београд, Српска краљевска академија, 1908, стр.388-389.

3. Налазила се у данашњој Курсулиној улици.

4. Дамњан Морачић, *Синица Пауновић – Паучио сам да чийам продајући новине*, „Политика”, 26. јануар 1989, стр. 21. [22].

5. ГБЧ, Заоставштина Синице Пауновића Запис на полеђини фотографије куће Пауновићеве бабе, несрећена грађа.

ши родитеље како се муче, нарочито мајку која би из поћи у ноћ везла и плела туђе радове, зажелио сам да им на неки начин помогнем. И ни сам се не сећам како, убрзо сам се „запослио”. Носио сам свакодневно зором воду из круга тадашњег Окружног начелства неким инжењерима - дошљацима, који нису могли пити „смрдљиву” варошку воду, јер је заударала на гвожђе. За тај свој труд добијао сам динар недељно, што је било за оно време велика пара. С обзиром на очеву плату, то је кући била лепа помоћ: отац је имао 30 динара месечно. Тај посао обављао сам читаву годину, а кад ми је било непуних шест година, ступио сам у сталну службу код „чувеног” ондашњег зеленаша Љубе Новаковића – Ђоре. Новаковић је био „трули” богаташ, али и преиспољна тврдица. Имао је једну малу бакалницу, која му је уствари служила пре свега за зеленашеће. Иначе, поред давања новца за интерес, главни посао био му је: растурање дневне и друге штампе. Он је увек имао по седам-осам дечака који су му тај посао обављали по вашару и вашаришту. Кад сам ја ступио код њега било је већ упослено десетак таквих дечака, јер је био почео да продаје и песмарице и календаре. Показао сам се од првих дана врло окретан и успео брзо да зарађујем више него и један од мојих „колега”, и готово исто толико колико и мој отац - месечно. Нисам тај посао напустио ни кад сам ускоро пошао у основну школу, па ни за време балканских ратова. А те послове обављао сам овако: изјутра бих носио прво воду и распродао јутарњу штампу, после одлазио у школу, а после јурио да продам вечерње листове. За време балканских ратова био сам готово једини „домаћин” у својој кући, јер мајка је мати престала привређивати због болести, а отац је био привремено мобилисан; старији брат није ни раније показивао смисла за помоћ кући, па ни сада. Благодарехи томе моме раду, мој старији брат и сестра могли су и у ово ратно време са оном малом очевом платом да иду у школу. Брат је чак био на школовању ван Чачка, у Неготину и Алексинцу.”⁶ Продавајући „Политику”, „Правду”, „Кићу”, „Радничке новине” и друге листове, Пауновић је научио да чита, прво сричући без много разумевања, а једна шаљива песмица у „Кићи” била је подстрек да чита са већим интересовањем, у почетку новине, а касније и књиге. Тако је научио и да пише пре него што је пошао у школу. Наставио је и касније са привређивањем да би помогао издржавању породице. Нарочито је био драгоцен његов труд за време Првог светског рата, пошто му је отац био у заробљеништву, а мајка болесна, када је обрађивао једну њивицу у Кукићима и производио храну. А имао је само тринаест годи-

⁶ ГБЧ, СП, Заоставштина Аутобиографија, Синише Пауновића, стр. 1-2, несрећна грађа.

на. Због ратних година његово школовање је било нередовно, али ни тада његов предузимљив дух није мировао, већ је покушао да помогне својим друговима да постигну пропуштено. „У петом разреду гимназије са двојицом својих старијих професора, наставником српског језика и професором географије отворио сам неку врсту приватне вечерње школе за све предмете, за слабе ученике нижих разреда и за оне који су се спремали да и сами полажу два разреда за годину, јер је то још било могуће због година изгубљених у рату. Две године ишло је добро. Али једнога дана појавио се у школи чувени варошки зеленаш Цицвара, власник куће у којој смо држали курсеве, тражио троструку кирину, и због тога смо, морали заувек затворити.”⁷

По завршетку гимназије 1922. године Сениша Пауновић уписао се на Грађевински факултет у Београду, да би после две године студирања закључио да га далеко више привлачи књижевност и писање којим се већ бавио и пре доласка у Београд. О томе он пише: „Нисам био лош студент, али иако сам понескад успевао да добијем и највишу оцјену чак и код једног Кашанина и Андоновића, милије ми је било једно „Н” које се једног дана појавило под песмом коју је објавио омладински часопис „Венац” Јеремије Живановића. Или наслов „То је био Поћорек” који се 14. децембра 1924. године појавио у „Политици” – непотписан.”⁸ Та сарадња са „Политиком”, у почетку повремени, претворила се после две године у стални радни однос, који је почео 23. јуна 1926. године и трајао до 1971, а по одласку у пензију Сениша Пауновић је до краја живота био стални хонорарни сарадник. Поред рада у „Политици” завршио је студије историје и књижевности на Филозофском факултету 1933. године о чему је и „Чачански глас” јавио: „Сениша Пауновић, књижевник и новинар дипломирао је на Филозофском факултету у Београду.”⁹ Године у „Политици” писао о темама из културе и просвете, не само из Београда, већ је „покривао” и Земун и Панчево. Сећајући се тих дана он каже: „Није било доброг саобраћаја, ишао сам често пешке преко Панчевачког рита, или остајао у леденим сантама на сред Дунава или Саве, или у магли. Па ипак, из тих места било је увек мојих дописа, тако да сам просечно давао најмање два ступца дневно само из ова два места, поред београдског матаријала.”¹⁰ Временом је добијао све озбиљније задатке у самој „Политици”, али и као повремени

7. Сениша Пауновић, *Науцио сам да читам издајући новине*, „Политика”, 26. јануар 1989, стр. [22].

8. Драгослав Адамовић, *Животи, од дна до врха*, „Политика”, 5. децембар 1976, стр. 17.

9. „Чачански глас”, бр. 27, 2. јул 1933, стр. 4.

10. ГВЧ, Заоставштина, СП. Аутобиографија, Сенише Пауновића, рукопис стр. 13.

или стални дописник из иностранства, највише из Бугарске, где га је затекао и почетак Другог светског рата. У немогућности да се врати у земљу, ношен ратним вихором, нашао се прво у Русији, да би затим преко Турске и Сирије стигао у Палестину, у Јерусалим и придружио се избегличкој краљевској влади, у нади да ће се његова одисеја окончати одласком у Лондон. Уместо тога, због несугласица са Јованом Ђоновичем, владиним делегатом на Средњем Истоку, интерниран је на југ Африке, у Кејптаун, где је остао до краја рата. „Ту сам провео три и по године живећи од избегличке помоћи, која је била мања или већа, али никад довољна за живот, и од келнерисања (илегално) у једном полуцрначком бару, у хотелу где сам и становао. За време мога боравка у Јужној Африци (пошто сам брзо научио енглески) касније, с времена на време, када бих уштедео неку пару више, успевао бих да добијем дозволу од локалних власти да обиђем знаменитија места Јужноафричке Уније. То сам радио обично кад би посао био мањи у бару, лети када су велике врућине и други свет мање путује.”¹¹ По завршетку рата вратио се у Југославију и, на предлог директора „Политике” Владислава Рибникара, обрео се поново у својој редакцији на месту уредника Београдске хронике. Од тада, ношен несвакидашњом радном енергијом, пише неуморно о разним личностима и темама из света културе, науке и уметности, одржавајући, притом, присне везе са многим познатим уметницима, културним и јавним радницима. Такав је био и после пензионисања, све до смрти – 9. априла 1995.

СА ЗАВИЧАЈЕМ У ДУШИ

„Нико никад није успео да објасни ни себи ни другима шта је ио иио нас увек вуче месту где смо први пути угледали свети. Заштио људи и после највећих разочарења и на самрином часу мисле на свој завичај.”¹²

Иако је од 1922. године живео у Београду остао је у вези са родним крајем црпећи из њега теме у поезији и прози, али истовремено трудећи се да својим доприносом помогне развоју културе. Најпре је његова сарадња остварена у омладинском књижевном часопису „Полет”, кога је припремала и издавала Ђачка дружина „Рајић” у Чачанској гимназији 1924. године. Уређивао га је Дојчило Митровић (са Раст-

11. ГБЧ, Заоставштина, СП, Аутобиографија, Синише Пауновића, рукопис стр. 24-25.

12. Синиша Пауновић, *Србија које нема*, Београд, 1971, стр. 208.

ком Пурићем и Миладином Ђирићем), а пошто је завршио гимназију, 1925. године, он је био једини уредник и сам је издавао часопис, настојећи да му да шири значај од локалног. С намером да помогне своме другу, Пауновић већ студент и песник са објављеним песмама у књижевним часописима „Венац”, „Мисао”, „Српски књижевни гласник”, шаље Митровићу у почетку своје песме, а затим успева да у Београду придобије за сарадњу већ афирмисане песнике: Тина Ујевића, Десанку Максимовић, Густава Крклеца, Живана Митровића, Милана Шантића, Марка Врањешевећа. Пауновић пише и прве приказе лесничких књига: „Колајна” Тина Ујевића, „Песме” Десанке Максимовић и „Љубав птица” Густава Крклеца, и објављује их у „Полету”. О књизи Десанке Максимовић пише међу првима, пре њега је објавио приказ само Антун Барац. Из те сарадње родило се доживотно пријатељство, нарочито са Крклецом и Десанком Максимовић, а о Тини Ујевићу објављивао је радове и касније у хрватским часописима, „Задарској ревији”, на пример. Сећајући се много касније тих својих почетних година у књижевности, Пауновић наводи да је баш та сарадња са Дојчилом Митровићем била за његов животни пут пресудна: „Зато што сам и сам у вашим годинама сличне снове сањао око симпатичног чачанског „Полета” у коме сам доста труда и времена оставио, па можда и читаву своју животну каријеру упутио другим путем, уместо да будем градитељ-инжењер.”¹³

Сарадња са Митровићем је настављена и касније, пошто је „Полет” престао да излази. Када је Митровић у Чачку покренуо информативни недељник „Чачански преглед” (први број изашао 14. јула 1929) писао је, између осталог, своме другу и колеги у „Политици”: „Ја сам ти послао II број „Чачанског прегледа” и јави ми коме бих уличном продавцу могао да шаљем 20 примерака, како би се чуло на београдској калдрми : „Чачански преглед - нови број !” то ми одмах јави. Идући број излази у недељу на осам страна и пошаљи нешто актуелно, везано за Чачак. Напиши о твојим чачанским приповеткама приказ или једну краћу приповетку пошаљи... да ли си оне две вести штампао у „Политици” о „Ч. Прегледу”? Ако јеси, што ниси због рекламе ставио: „Како пише Ч. Преглед” итд. То неком приликом, молим те, учини.”¹⁴ Ово писмо, поред тога што сведочи о лепом колегијалном односу и земљачкој подршци, уједно је и документ о постојању листа „Чачански преглед”, који није сачуван до данашњих дана, осим у сећањима очеви-

13. ГБЧ, Заоставштина СП, Писмо Љубини Ђидићу, 22. децембар 1969, несрећена грађа.

14. ГБЧ, Заоставштина СП, Писмо Дојчила Митровића, 16. јул 1929, несрећена грађа.

даца и заоставштини Дојчила Митровића, за сада још увек недоступној културној јавности.

У „Чачанском гласу”, у предратном периоду његовог излажења (1932-1935), Сениша Пауновић објавио је 1934. и 1935. неколико песама: „Банова задужбина у Градцу”, „Морава”, „Овчар”, „Наши људи” и песму посвећену оцу Светозару „Исповест на огњишту”, али највише је упамћен и до данас цитиран његов текст о потреби отварања музеја у Чачку у згради конака господара Јована Обреновића под насловом „Организовање музеја и његов рад”. Објављен је у два наставка у децембру 1934. године. О тој теми писао је и у децембру 1951. када је рестаурација конака била у пуном замаху и идеја о његовом претварању у музеј постајала стварност.

У „Чачанском гласу” Пауновић се јавља поново тек 1970. године, када су му у 15 наставака, из броја у број објављене „Приче из старог Чачка”, који представљају друго прерађено издање његове збирке приповедака „Они и ми”, објављене први пут у Београду 1930. Желео је да утиче и на изглед и профил „Гласа”, па је писао Драгољубу Леки Обућини, тадашњем уреднику: „Оно чему ја настојим то је да лист треба још приљезније и редактирати и кориговати. А изнад свега треба му што пре удахнути новији, савременији стил и техничку опрему. Зато предлаже нове рубрике и теме: „Јубилеји значајнијих људи родног краја, педесетогодишњица матуре, о лепом понашању, стари Чачак, из албума домаћих уметника, догађаји који су узбуђивали наше старе, Стара црква, Кајнак, Лупњача... значајније старе грађевине, знаменити дошљаци (Б. Кнежевић, В. Илић Млађи, Сениша Кордић, Драгиша Васић, Степа Степановић, Кужељ, Стејскал) итд.”¹⁵ И сам је дао допринос промени квалитета листа написавши 1970. занимљив текст о несрећној љубави глумице Драге Спасић и Драгољуба Гогића, новинара, дописника „Политике”, „Правде”, „Штампе” из Париза, где је студирао, али и из Чачка.

Поводом 60. годишњице „Чачанског гласа” (1982), у свечаном броју објављен му је запажен текст под називом „Господин Матић”, који је пружио обиље непознатих података о животу и раду Властимира Матића, сина Стевана Матића, чачанског штампара. Поред тога, овај лист му је објавио у два маха 1978. године неколико песама, као и разговор са њим, али и приказе његових романа „Пуста земља” из пера Радојка Николића и „Србија које нема” Радована М. Маринковића.

15. ГБЧ, Заоставштина СП, Писмо Леки Обућини. 3. август 1970, несрећена грађа.

Синиша Пауновић је 1936. године, као писац коме је већ објављено шест књига, песничких и прозних, учествовао и на трибини Заједнице дома и школе Чачанске гимназије заједно са Живком Милићевићем, новинаром „Политике” и књижевником, који је говорио о теми „Наша најловија приповетка и роман”. Пауновић је читао своје песме и, пошто се већ тада бавио превођењем са бугарског језика, прочитао је „Хумореску” од бугарског писца Костова, у свом преводу. Као и сва предавања и остала културна збивања која је организовала Заједница дома и школе и ово је било најављено одговарајућим плакатом,¹⁶ о коме Пауновића извештава писмом Миленко Стевовић, професор Чачанске гимназије и стални секретар Заједнице: „Најзад нека велика реклама није ни потребна када се зна ко долази. Ипак ћемо то у најлепшој форми објавити”.¹⁷

Учествовао је Пауновић и у културним манифестацијама у Чачку, као, на пример, у Дисовом пролећу које Градска библиотека организује од 1964. године. Занимљиво је да је ова поетска светковина у почетку у свом организационим одбору имала за чланове познате уметнике, књижевнике и културне посленике већином пореклом из Чачка који живе у Београду, где су се и одржавали састанци. Одбор су чинили, поред осталих, и: Татомир Анђелић, Божидар Ковачевић, Гвозден Јованић, Бошко Рисимовић, Владан Јовашевић, Ранко Симовић, Цветко Петковић, Милосав Мирковић, Драган Јеремић, Владимир Стојшин, Вито Марковић, а међу њима и Синиша Пауновић,¹⁸ који је тако могао директно да утиче на избор песника, али и на квалитет целокупног програма.

Гостовао је неколико пута Пауновић као књижевник у Чачку, али најкомплетнији програм организовала је Градска библиотека у новембру 1979. године приредивши изложбу и књижевно вече, на коме је о Пауновићу књижевнику говорио Бошко Новаковић, а Радован М. Маринковић о њему као новинару. Био је задовољан: ”Иако није изложена ни половина, било је врло лепо и узбудљиво. Човек наједном сагледа цео свој живот сасвим до тада недоживљено на сличан начин.”¹⁹ Али, и поред тога, остало је притајено незадовољство, које је нарочито у каснијим годинама изражавао. Очекивао је од свог родног града већу по-

16. Међуопштински историјски архив Чачак, Збирка плаката, К-1.

17. ГБЧ, Заоставштина СП, Писмо Миленка Стевовића, 26. октобар 1936, несрећена грађа.

18. ГБЧ, Заоставштина СП, програм Дисовог пролећа 1973. године, Записник од 2. марта 1973, несрећена грађа.

19. ГБЧ, Заоставштина СП, Писмо Василију Калезићу, 26. новембар И 1979, несрећена грађа.

дршку при објављивању већ готових рукописа, или позива за учествовање па Дисовом пролећу као изабрани песник, а не само као члан организационог одбора. Уместо тога позван је још једном пред крај живота да отвори изложбу слика у Народном музеју 1990. Зато у писму Оскару Давичу каже: „Да је нешто жив Дис (кога сам ја иначе лично познавао, а са његовом породицом имао после његове трагедије врло блиске везе), буди уверен ти исти моји и његови завичајци, не би ни њега позвали на та пролећа поезије. И како се са Дисом, ето, све променило за сто осамдесет степени боље, мислим да ће и у мом случају бити бар праведније ако не сасвим боље.”²⁰

Иако незадовољан својим Чачанима, на које се често жалио у писмима пријатељима, ипак у души остао је везан за завичај, баш као што је исказао у стиховима исписаним на гробу његових родитеља, на чачанском гробљу: „Овде не почивам и ја! / али се виси моје ја.”

У НОВИНАРСТВУ

Новинарским радом Синиша Пауновић почео је професионално да се бави запосливши се у „Политици” 1926. године. Јавио се на расписан конкурс и уз огромну сумњу у успех због великог броја пријављених кандидата, отишао на испит. Писао је текст о демонстрацијама на Универзитету поводом отпуштања професора Милана Богдановића и Драгомира Андоновића и био примљен. Сећајући се првог радног дана, забележио је: „Отишао сам у неверици. Примио ме је Живко Милићевић, који је тек годину – две био нека врста заменика шефа редакције. Питао ме зашто нисам дошао раније, да ли сам што дотад писао, и после разговора од два – три минута, увео ме у једну собу у којој је седело око десетину људи за једним столом, ћутали и грозничаво нешто писали, и ту ме без речи оставио. Док су они писали, неколико пута утрчавао је у собу један старац и журио их да завршавају рукописе. Био је то Димитрије Стефановић, шеф администрације и један од оснивача „Политике”. Видевши ту нервозу, ја сам се збунио и једва сам умео да одговорим како се зовем, када би ме неко од оних људи за столом упитао. Та ме нервоза није напуштала ни после више месеци и година. Мене је већ првих дана узео на нипан Јован Тановић.²¹ Узео ме, и није ме напуштао више никада.

20. ГВЧ, Заоставштина С. П. писмо Оскару Давичу, 29. јул 1983, несрећна грађа.

21. Јован Тановић, родом из Пожеге, завршио је Чачанску гимназију 1899/1900. и као ђак станао у кући бабе С. Пауновића. Био је дугогодишњи уредник „Политике”.

У „Политици” ми је било тешко до неба: недовољно школско знање, бедно новинарско искуство, измученост од дуготрајног паштања под окупацијом и на Универзитету, разочараност у своје имућшије другове, затегнути односи с родитељима - све је то чинило да је претила опасност да отпаднем већ првих месеци, као неупотребљив.”²²

Не само што није „отпао”, него је, пребродивши све препреке, остао до краја живота новинар „Политике”, чак и после пензионисања. Потпуно се уклопио у профил новинара који је „Политици” потребан: „Овај лист, и њему подобна штампа дневна и периодична, у Београду и другим крајевима наше земље, одгајили су и специјалан тип српског професионалца новинара и публицисте: инвентивног, пожртвованог, смелог, образованог, и пре свега љубитеља лепе речи и фразе, писменог, а изнад свега добронамерног и објективног, и ничим поткупљивог.”²³ О својој везаности за овај лист духовито пише своје дугогодишњем пријатељу Живану Милисавцу: „... Ја сам још у „Политици” и бићу у њој и кад ме формално буду ставили у „покој”: умрећу трчећи из редакције „Политике” са својом личношћу у целу за „Политику” право у гроб, како је моју љубав према „Политици” приказао једном приликом Иво Андрић.”²⁴

Са младалачким жаром и заносом обављао је новинарске задатке и прихватао изазове опасних ситуација. Такав је био и у позним годинама. О томе сведочи и једно његово писмо колегијуму „Политике” у коме предлаже да га хитно пошаље као специјалног дописника у Пакистан на подручје заражено колером.²⁵ Захваљујући таквом односу према раду лист је понекад имао ексклузивне извештаје, као што је био онај из Албаније 1939. године, када је фашистичка Италија упала у ову земљу на Ускрс (а био је истог дана и православни и католички). Пошто ниједна европска редакција није радила на празник, само је „Политика” објавила његове извештаје, јер је једино Пауновић, не признајући никакве препреке, излажући се небројеним опасностима прешао границу код Подгорице пешке и стигао у Тирану и Драч, оставивши за собом двадесетак домаћих и страних новинара. „Други сличан случај је покољ Хореа Симе у Букурешту. Како сам ја стигао тамо из Софије, шта сам све обишао за четрдесет осам сати и шта јавио „Политици”, то се може прочитати у њеним комплетима. Са каквим је опасностима тај

22. ГБЧ. Заоставштина С. П. Аутобиографија С.П. рукопис, стр. 11.

23. Новинари, приредио Синица Пауновић. Нови Сад, Матица српска, Београд, СКЗ, 1967, стр. 12.

24. ГБЧ. Заоставштина С. П. Писмо Живану Милисавцу, 11. јануар 1975, несређена грађа.

25. Извештај о раду С. П. недатиран, стр. 2.

мој одлазак у Румунију био скопчан, то је најбоље осетио покојни Ђока Николић који је дошао са мном и истог дана морао да побегне из Букурешта од побеснелих Хорса Симиних хорди.”²⁶

Пре Другог светског рата Пауновић је радио у Културно-просветној рубрици, али, поред тог редовног посла створио је београдску и земунско-панчевачку хронику. После рата оснивач је Београдске хронике и био је уредник рубрика „Ви питате”, „Из старог Београда”, а најдуже, популарне „Међу нама”. Занимљив је развојни пут који је имала ова рубрика, о чему Пауновић пише: Рубрика „Међу нама” стара је колико и сам наш лист. У „Политици” је почела излазити попут сличне “ANTRNU” у једном француском листу. Првих година била је то, готово искључиво, трибина директора листа; главног уредника и истакнутијих књижевника и јавних радника – пријатеља „Политике”. Касније, добила је свог сталног уредника и по једног или два сарадника – прерађивача. У исто време ангажовала је стално или повремено по једног или два духовитија човека из куће и са стране који су давали своје прилоге о одређеним темама из књижевности, унутрашње политике, па понекад и о спољно-политичким темама, које су задрале на специфичан начин у наш унутрашњи живот. Рубрика је замишљена као сатирично-хумористична трибина са које говоре, на занимљив и сажет начин, људи који имају специјалне наклоности за овакву врсту писменог казивања. Изузев уводног написа, који је, готово увек, долазио из пера директора, главног уредника и уредника рубрике и био потписиван латинским словом „Z”, сви остали дописници су били потпуно анонимни, али су имали у уводу написа следеће клишее: „Пише нам један читалац”, „Жали нам се један читалац”, „Хвали нам се један читалац”, итд. Сарадници и преређивачи били су обично млади људи, али такви који су имали специјалну склоност за хумор и сатиру, умели да нађу згодан обрт – поенту, добар наслов и слично, а да при том не измене чињенице. Природно, морали су бити изузетно писмени и имати ширу општу културу од просечне. Они никада нису радили на овој рубрици дуго – шест месеци до године дана. Са ње су одлазили као наши најспособнији млађи новинари. Између два рата написати добар прилог за рубрику „Међу нама” била је особита част. О томе се говорило не само у самом листу, већ и у читавом граду међу читаоцима. А да би такав допис изашао у рубрици уредник није никад морао да „јури” сараднике, него напротив. Сарадници су очекивали са нарочитим узбуђењем када ће и да ли ће да изађе неко њихово „међу нама”, јер то је био напис у коме су

26. Исто.

они имали да кажу своју критику, своју мисао, која има да подржи стотине и хиљаде сличних читалаца...²⁷ У тој рубрици радо су сарађивали и најпознатији књижевници тога времена: Бранислав Нушић, Милутин Ускоковић, Јован Дучић, Вељко Петровић, Иво Андрић, Станислав Винавер, Сима Пандуровић, Велимир Живојиновић Масука, Вељко Милићевић, Живко Милићевић, Густав Крклец...

Као уредник рубрике Пауновић се залагао за повећање простора који она заузима у листу, будући да је дуго после рата излазила на једном или два ступца. Начин писања је промењен, прилози нису више анонимни, али смисао постојања рубрике је остао исти. Пред уредником ових прилога је велик и одговоран посао, невидљив за обичног читаоца, јер после избора најзанимљивијих треба проверити њихову тачност, па их најчешће прерадити стилски и правописно, а понекад је највећи проблем прочитати их, јер су углавном писани руком. У послератној рубрици „Међу нама” стасавали су многи, касније познати новинари, као што су: Војислав Ђукић, Олга Божичковић, Миодраг Поповић, Слободан Анастасијевић, Невенка Гостовић, Бранко Поповић, Бора Недељковић, Раде Станојевић, Ружица Максимовић, Бора Јанковић, Никола Лекић, Радмило Ђурђевић, Пуриша Ђорђевић и други.²⁸

Осим уредничког посла, Пауновић је читавог живота писао о збивањима у култури, књижевности, ликовној и позоришној уметности, а бројна путовања у иностранство (пропутовао је читаву Европу, Африку и део Азије) овековечио је у занимљивим путописима, држећи се властитог начела: „Увек када сам одлазио у неку туђу земљу, желео сам да напишем и нешто ради чега нисам тамо пошао.”²⁹ Готово је немогуће набројати писце којима је његова пажња била заокупљена и којима се враћао више пута, од Ива Андрића, Вељка Петровића, Исидоре Секулић, Бранислава Нушића, Боре Станковића, Раке Драинца, до Растка Петровића, Јована Дучића, Александра Белића, Владимира Назора, АГ Матоша, Богдана Поповића, Стевана Јаковљевића, Елина Пелина и других бугарских књижевника.

Своје интересовање за ликовну уметност изражавао је кроз бројне текстове о, на пример, Љуби Ивановићу, Пјеру Крижанићу, наившим сликарима и вајарима, нарочито о Богосаву Живковићу и Јанку Брашићу, али и многим другим, затим о великој сликарки Бети Вукановић, о бугарским женама сликаркама, о југословенским сликарима који жи-

27. ГБЧ. Заоставштина С. П. С. Пауновић, Рубрика „Међу нама” некад, сад и убудуће, рукопис, недатиран, стр. 1-2, несређена грађа.

28. Исто.

29. С. Пауновић. У јеку фашистичке цензуре, „Политика”, 29. децембар 1984, стр. 4.

ве у Паризу (1938): Петар Лубарда, Марко Челебоновић, Јован Зоњић, Мирко Кујачић, Стеван Боднар, Даница Антић и други, о колекцији слика Павла Бељанског, о Ериху Шломовићу, о великој изложби наивних уметника света у Паризу 1963, на којој су најбоље од наших уметника били представљени Богосав Живковић и Иван Генералић, о Мајском салону у Паризу 1969, на коме су заступљени и југословенски сликари који су живели тада у Паризу: Коса Бокшац, Дадо Ђурић, Љуба Поповић, Петар Омчикус, Влада Величковић и други, о последњим данима Крсте Хегедушића, и безброј других.

„Политика” је имала у периоду 1966–1968. године рубрику „Разговор за ову недељу” у којој су најчешћи прилози били Пауновићеви разговори са познатим уметницима, и не само ликовним.

Заљубљеник у позоришну уметност, Пауновић је пасионирано писао о великанима српског глумишта разним поводима. Пошто је годинама прикупљао грађу о Бори Станковићу, писао је и о глумицама које су играле Коштану: Зорки Тодосић, Драги Спасић, Теодори Арсеновић, Дивни Ђоковић, Софији Новаковић, Оливери Петровић, Оливери Марковић, Уснији Реџецовој. Поводом 80 година постојања Народног позоришта у Београду (1949) „Књижевне новине” су му објавиле опширан текст о највећим глумцима који су током тог дугог периода допринели његовој слави. Били су то: Добрица Милутиновић, Ана Паранос, Љубинка Бобић, Марко Маринковић, Блажа Николић, Мата Милошевић, Миливоје Живановић, Љубиша Јовановић, Нада Ризвић и други. Са симпатијама је писао о Добрици Милутиновићу, верном посетиоцу кафане „Дарданели” у Скадарлији, где се окупљала књижевна боемија оног времена. Немогуће је набројати све глумце, редитеље, оперске певаче о којима је писао годинама пратећи позоришни живот с љубављу.

Поред ових тема његову пажњу су привлачиле разне теме из културне прошлости, било да је то овчарско-кабларско јеванђеље, или јавности непознати Стеријин рукопис „Помиренија” који је он открио још 1932.³⁰ у Матици српској (да би га Младен Лесковац такође „открио”, али много касније, 1949) или о последњем охридском златару...

Пауновић је своје бројне текстове објављивао и у многим другим листовима, као што су: „Политика Експрес”, „ТВ ревија”, „Илустрована Политика”, „Новости”, „Рад”, „Борба”, „Ослобођење”, „Дуга”, „Јеж”, „Побједа”, „Чачански глас”, „Наша штампа”, „Књижевне новине” и другима. Али то је био далеко мањи број чланака, јер „Полити-

30. С. Пауновић, *Непознати рукопис „Помиренија” Јована Стојковића Стерије*, „Политика”, 20. новембар 1949, стр. 6.

ка” је био његов лист, његова „слабост” како сам каже. Сећајући се година проведених у тим новинама, у једном разговору са колегом Драгославом Адамовићем Зиром, он каже: „У „Политици” сам провео цео свој живот, имао сам у њој, много лепих али и мучних часова. И кад данас затворим очи и сетим се прошлости и неких од тих тмурних тренутака – насмешим се уместо да се намрштим, и пожелим – ех, што ми сад нису оне године, да полстим ... и горке сузе су некад слатке биле...”³¹

Размишљајући о позиву новинара, иако свестан да „ничија слава” није, ваљда, тако брзо превазиђена – „ломрачна” као новинарска: „једнодневна слава”, „слава која се прода за динар” – како се обично говори о „ефемерности новинарских успеха”,³² Пауновић је писао текстове тако да они ни данас нису изгубили од актуелности и занимљивости. На такав закључак наводи његов избор тема и начин на који је писао, у коме није био на првом месту сензационализам, већ потреба да поучи. И констатација Слободана Нешовића,³³ његовог дугогодишњег колеге из редакције „Синиша Пауновић је био поштен новинар”, сведочи о томе. Вероватно је то био један од разлога што га је уређивачки одбор едиције „Српска књижевност у сто књига” позвао да приреди књигу „Новинари” која је објављена 1967. године у издању Матице српске и Српске књижевне задруге. Ова својеврсна антологија новинарства обухвата радове 64 новинара, који се искључиво баве том професијом, тако да су изостали бројни добри текстови, чији су аутори превасходно књижевници. Хронолошким редом су представљени новинари почев од Димитрија Давидовића и Димитрија Фрушића, Васе Пелагића, Јаше Продановића, Предрага Милојевића до Славољуба Ђукића и Милутина Чолића. То је био пионирски покушај да се трајније сачува новинарска реч, која често има злу судбину воденог цвета да траје само један дан.

Своју оданост „Политици” Пауновић је намеравао да употпуни тако што је по угледу на књигу „Новинари”, покушао да састави антологију новинара „Политике” руководећи се другачијим критеријумима, тј. не искључујући књижевнике. Четврт века бавио се тим послом, стално допуњујући почетни избор и нудио рукопис „Политици” за штампање, али то се није остварило до краја његовог живота.

31. Д. Адамовић, *Животи, од дна до врха*, „Политика”, 5. децембар 1976, стр. 17.

32. *Новинари*, стр. 7.

33. Из разговора аутора овог текста са Слободаном Нешовићем, вођеног 6. априла 2001.

КЊИЖЕВНИ РАД

Сениша Пауновић је почео књижевним радом да се бави још као студент објавивши анонимно прву песму у омладинском књижевном часопису „Венац” 1924. године, да би касније све своје радове потписивао у истом часопису, затим у „Полету”, „Српском књижевном гласнику”, „Републици”, „Буктињи”, „Животу и раду”, „Мисли” и другим. То су биле најчешће песме, а понекад и прозни текст (сећање, анегдота) или приказ дела неког другог писца.

Прву збирку песама „Из кутова душе” објавио је 1927. године у Београду (Штампарија М. Карића) и у њој се нашао већи број песама раније објављених у часописима. То је исповедна поезија, могла би се назвати његовом лирском биографијом,³⁴ где се он на почетку сећа родног краја и своје некадашње чежње за „незнане друме” и „светло бескраја”, која га је одвојила од најближих (мајко, и ја ти постах шарен свет / заборавио сам одавно / и оца, и брата, и сестре рођене / заборавио сам и тебе), али и поред покајања свестан је да њему повратка нема. Зато каже: „Уместо мене усини Цигана, оче, с улице / биће ти стопут вернији / и захвалнији него ја”. У највећем броју песама пева о љубави, идеалистички, младалачки понесено, о црној коси, црњој од ноћи, мекшој од кадифе, о чежњивом чекању, о љубави као највећем благу, о несрећној љубави, неузвраћеној, о тузи због неизлечиве болести драге, о замишљеној властитој смрти. За мото овој књизи узео је стихове Тина Ујевића: „Нисам ли песник, ја сам барем патник / и каткад су ми драге моје ране...”, наговештавајући тако властиту сумњу у поетску вредност својих стихова, али истичући да је његова патња истинска подлога за ту поезију која, можда уметнички и није убедљива, али је истински доживљена. Књижевна критика није повољно оценила ове песме, истакавши њену уметничку незрелост. Бошко Новаковић донекле је блажи у оцени: „Г. Пауновић прави од своје личне и интимне трагике врело инспирације за своје песме и ми морамо да стегнута срца примимо његове исповести. Али г. Пауновић црпи из овог вреда само примаран материјал за своје стихове и не одушевљава га, не налази уметничког инстинкта да га осмисли једним општијим, дубљим, више космичким смислом, да му да трајнији израз... Кад г. Пауновића не буду заносили више спољни утисци, он ће доћи до тога.”³⁵ Слично закључује

34. Књига је посвећена песниковој првој жени Радмили и њиховом сину Милану, који су умрли од туберкулозе.

35. Бошко Новаковић. Без наслова текст у оквиру Књижевног прегледа. „Живот и рад”. бр. 1, 1928, стр. 66.

и Милан Богдановић: „Лирска искреност не значи истинитост у подацима, него истинитост у акценту којим се лично осећање, издвојено од свега конкретно личнога, предаје целом свету да га подједнако оштро претрпи. Пауновић се још не издваја од себе лично. Његова је искреност сва у подацима и у појединостима: он још није лирски сазрео. Тек неки стихови (песма „Одрођење”, на пр.) наговештавају тај процес.”³⁶

Следеће године, 1928, Пауновић је објавио другу књигу песама „Песникове молитве”. За разлику од претходне ту су сабране песме у прози. Сликари Владимир Жедрински илустровао је корице и од те књиге почиње њихова дугогодишња сарадња. Ни ова збирка љубавне лирске прозе није боље прошла код критике од прве књиге. Потписан само са „М” објављен је приказ у часопису „Живот и рад” у коме аутор каже: „Изгледа нам да су ово само покушаји, потези, белешке из дневника, и да међу њима нема ниједне, која би достигла стварање Дучића, пок. М. Ускоковића и др. С обзиром на стихове г. Пауновића, прозне песме су му слабије, мада и у њима има поезије. Лаке су и као такве читају се без замора. Све су махом рефлексивне, и да у њима није оне старинске, романтичне и сладуњаве ноте, можда би имале и шири значај за књижевност. Овако, само су покушаји.”³⁷

Збирка стихова „На раскршћу” изашла је 1930. и представља значајнији издавачки подухват него претходне две, јер је очигледно уобличена са више амбиција. Графичко-ликовним изгледом књиге бавио се Владимир Жедрински опремивши је лепим илустрацијама не само на корицама, а Момчило Настасијевић је написао предговор. Књига садржи шест целина, које почињу одабраним цитатима из Библије. Необично је и то што су за две песме („Мајка” и „Варница”) штампани и нотни записи композитора Милоја Милојевића и Михаила Вукдраговића, који су компоновали музику за ове песме за један глас и клавир. У напомени на крају књиге пише да је Миховил Логар³⁸ припремио и трећи музички прилог – композицију песме „Сумрак младости”, али да из техничких разлога није могла бити штампана у књизи. Већ мото на почетку књиге „Волети / То је за мене неопходност. И ја сам волео / свим напорима својих душевних снага.” (Љермонтов) указује да у њој преовлађују песме љубавне садржине. Да су и песме успелије, мада још увек са нешто резерве указујући на неке од њих оцењује Момчило Настаси-

36. Милан Богдановић, *Стири и нови*, књ.3, Београд, „Просвета”, 1961, стр. 361.

37. М.: Сивица Пауновић, *Песникове молитве*, Београд, 1928, „Живот и рад”, бр.6, 1928, стр.480.

38. Миховил Логар је компоновао музику за баритон и клавир и за песме: „Епитаф”, „Стрепња”, „Шапутање”, које нису у овој збирци.

јевидић у предговору: „Та места и друга у овој збирци, и још нека у два ранијим, јасно указују да се у дну Пауновића сирове и страсне природе крије искра правог и непатвореног песника, песника певача. А да ће са овог песничког раскршћа кренути путем чисте лирике, која неће да служи ни мисли, ни слици, ни осећању, већ хоће, као што и јесте у суштини, да остане феномен за себе, феномен певања, утврђују нас у тој нади и два музичка прилога, уз песму „Мајка” од Милоја Милојевића и уз песму „Варница” од Михаила Вукдарговића.”³⁹

После овакве Настасијевићеве оцене која се могла схватити као подстрек, очекивало би се да Пауновић настави објављивање све бољих књига поезије. Међутим, до тога није дошло. Осим повремених публикација појединих песама у разним листовима и часописима, Пауновић до краја живота није објавио више ниједну збирку песама. После Другог светског рата за уобличен рукопис нове књиге песама у којој су биле и неке од раније, под насловом „Присени”, па затим промењен у „Даљинар”, тражио је издавача и у Матици српској, „Просвети”, па и „Чачанском гласу”, али је увек био одбијен са разним образложењима. Вероватно је да је главни разлог био што се његова поезија није уклапала у савремене токове српског песништва.

Прва књига приповедака „Они и ми” изашла је 1930. године у Београду и посвећена је пишчевим родитељима. Књигу је илустровао Владимир Жедрински и на њој пише да је хартија за њено штампање добијена бесплатно од Фабрике хартије Милана Вапе. Од укупног тиража штампано је тридесет библиофилских примерака у нарочитој техничкој опреми, који нису били у продаји. Због тога је ова књига ушла у попис ретке српске књиге Јанка Хркаловића. Она је посебно занимљива за Чачак. На првој корици Жедрински је насликао на необичан начин најстарији део града, тако да се у овалу могу уочити препознатљива знамења Чачка: црква као на старим разгледницама, конак господара Јована Обреновића, Гимназија и друге зграде. Осим цртежа натпис старог града доприноси и поднаслов: „Записи из Градца” у којима су „они” – јунаци приповедака, померени, на неки начин обележени и „ми” – стари Чачани, који преиспитују догађаје везане за ове личности. То су паланачке приче хиљаду пута понављане у кафани „Цар Лазар”, о божјим људима: умоболном Перошки, који својом несрећом увесељава децу, мутавом Пери Јапанцу, о сиротици Јани, о парничару који са страшћу тужи људе, почев од своје браће, о Меиташу, који се шалио са смрћу, па је и сам био жртва једне такве шале.

³⁹ Момчило Настасијевић, *Предговор у збирци „На раскршћу”*, Београд, 1932, стр. 9.

И ову Пауновићеву књигу критика је лоше примила. За то као пример може се навести било који одломак готово непријатељског става М. М. Пешића: „Његових пет приповедака које су недавно објављене у луксузној опреми, немају апсолутно никакву књижевну вредност. То је најслабија збирка наших дана и у исто време пример докле се срочала наша књижевност. Пре свега г. Пауновић и не зна шта је приповетка, нити познаје њену компликовану конструкцију. Он мисли да је обично причање и ређање речи уметност, и да су појаве које сваки дан срећемо готова приповетка, без обзира да ли ћемо их осетити и пропустити кроз душу... Он је хтео, свакако попут Боре Станковића да их наслика и да стекне себи славу. Међутим, испало је нешто друго. Тај посао свршио је г. Владимир Жедрински, сликар и уметник, а г. Пауновић је само упропастио интересантан материјал и покварио „презент“ г. Милана Вапе.”⁴⁰

После овако поразне критике неки други писац би био обесхрабрен, али Пауновић је прерадио своје приповетке и објавио их у „Чачанском гласу” 1970. у наставцима. Постојао је и договор у том листу о поновном издању књиге, али до тога није дошло.

Новелу „Такмаци”, као успомену на ђачке дане, објавио је 1932. године и посветио је „Драгом Момчилу Настасијевићу, 27. IV 1932.”

Нашавши се 1941. у избеглиштву у Јерусалиму, мучен завичајном носталгијом, Синиша Пауновић почео је да пише сећања на детињство, која је на предлог књижевника Риста Ратковића, уобличио у роман. Охрабрен првим повољним утисцима читалаца свога рукописа наставио је да ради и када се нашао на самом југу Африке, у селу Бредасдорф на крајњој тачки Рта Добре Наде. Тако удаљен и просторно и временски од Чачка, односно у роману Цветнограда, могао је боље да сагледа догађаје и прилике у времену од 1903. до 1914. године, када се радња романа „Србија које нема” догађа. Од тада, па до објављивања књиге прошло је тридесет година, за време којих је по саветима појединих књижевних критичара рукопис претрпео више пута измене, а мењан је и наслов („Поштарева породица”, „Поравлије”, „Река без корита”) да би коначно под насловом „Србија које нема” био објављен 1971. године.

И поред тога што је намера писца била да у роману да слику Србије у једном времену које није много обрађивано у књижевности, уснео је у највећој мери да читаоцу приближи само Чачак кроз причу о

⁴⁰ М. М. Пешић. *Приказ Пауновићеве књиге „Они и ми”*, „Живот и рад”, бр.23, 1929. стр. 55.

породици Јове поштара и, парочито, његовом сину Љубиши, прерано сазрелом дечаку, који живот схвата озбиљније од свога оца. Већ мото на почетку романа „у свим ратним невољама, наша су деца била старија од својих година. Рат им је узео детињство, али им је, срећом, давао више снаге и зрелију памет” упућује на један такав лик који води читаоца кроз причу о „поравлијама”,⁴¹ племићима и гробићима, преломљену на догађајима у једној сиромашној породици и препознатљивим локалним и историјским одредницама града на Морави. У многим ликовима могуће је препознати личности које су стварно постојале у Чачку тога времена, почев од зеленаша Љубе Ђуре (Новаковића), који је поред свог основног печасног занимања, запошљавао дечаке да продају повине у вароши, газда Стојана, радикалског првака и председника општине (Веселин Милекић), среброљубивог поп Саве, званог поп Пара, др Кужеља, Тана Бавола, Жике Грофа до самог приповедача који је у књизи описао своје детињство. Ту су и догађаји о којима се у старом Чачку причало, као што су поплаве, изградња бедема, јавни протести против анексије Босне и Херцеговине 1908, изградња соколског дома (првог у Србији), градња железнице кроз Овчарско-кабларску клисуру и други.

И поред повољне оцене критике овај роман није доживео поновно издање.

Природни продужетак књиге „Србија које нема” је роман „Пуста земља”, који, мада објављен 1948. године, представља наставак приче о поштареву породици и временски је омеђен Првим светским ратом. Писац прати Попгареву породицу, сада Лутријину, у времену окупације у Чачку, односно Цветнограду, служећи се многим истинитим подацима и аутобиографским моментима. Тако читалац може да сагледа Пауновићево детињство у тешким ратним приликама, када је он као тринаестогодишњак био приморан да сноси терет издржавања породице, радећи разне послове од продавања новина, окретања машине у шатмпарији Стевана Матића до трговине ракијом, намирницама, ду-

41. За речи „порав” и „поравлија” С. Пауновић је бугарском преводиоцу његове књиге „Србија које нема” дао следеће тумачење: „Порав: циганска реч, која значи загушен, загушенко, чудак, изузетан сој људи, у смислу „Гарасконац”. У почетку сматрана за вулгарну реч, као шатровачки поздрав, касније стекла право грађанског гласа и постала нека врста цветнограђанске лозинке и карактеристике; али не у вези са „плећством”, него са навикама и то више оним негативним, својственим цветнограђанском поднебљу; но ипак не само негативним. Овај израз ушао је већ раније и у литературу, чује се погледне и у источној Србији, али је у Чачку и околини толико одомаћен, да ако викнете ма где и ван његове „достојбине”: „Порав” - сваки поравлија ће се окрепути, као да га зову по имену. Занимљиво је да се он у сличној употреби могао чути, бар до пре тридесетак-четрдесет година и у Алескинци и неким мањим местима тога краја.” (Заостављенина С. Пауновића. Недатирана белешка за преводиоца.

ванским лишћем, воћем, али често и ситницама, „ђинђувама”, по вашарима. Остварио је прави подвиг када је, пошто му је отац био интерниран, обрађивао земљу у једном селу поред Мораве (Кукићима) и произвео већу количину хране за зиму, да би му је, и поред сакривања, окупатори одузели. Роман је лако читљив, и поред неких наивних епизода, ипак је драгоцен у документарном смислу за проучаваоце тога времена, јер пружа занимљиве податке о, на пример: убиству председника општине Веселина Милскића 1915, о уласку окупаторске војске и њеном благонаклоном дочеку неких угледних грађана, о изгледу вароши, пустим продавницама и пијацама, о злослутној атмосфери у вароши којом управља осинои командант Пиг са својим помоћницима, о сиромаштву и болестима.

„Црне приче”, објављене 1959. године, тематски се разликују од свега што је Пауновић написао. Догађају се за време његовог боравка 1941-1944. на крајњем југу афричког континента, у области Трансвал и Рту Добре Наде, чије обале, сучељавајући се, заплускују воде Тихог и Индијског океана. То су живописне приче о доживљајима у дунгли и њеном животињском царству, где су главни јунаци свеприсутни мајмуни, лавови, змије, слоновии, нојевии, газеле и друге животиње, и о људима, белим колонизаторима, емигрантима и разним авантуристима, али и домороцима, који живећи вековима у тим дивљим пределима, боље прилагођени, успешније воде борбу за опстанак. Смењују се доживљаји чувара Сабо-Шуме Волхутера, краља нојева Јакова Кецмана, Тара – ловца на змије, Великог Цона, самог писца, који је узбуђено пратио изроњавање великог броја китова одлучних у намери да окончају живот на ужареном песку, или рушилачки бес слонова који су уништавали све пред собом, па и кућу у којој је био у гостима, и многи други.

Синиша Пауновић је 1958. године објавио занимљиву књигу из области историје књижевности – „Писци изблиза”, у којој су представљени: Вељко Петровић, Стеван Јаковљевић, Исак Самоковлија, Бранислав Нушић, Борисав Станковић и Антун Густав Матош. У њој је, изгледа, Пауновићев таленат да споји књижевни и повинарски начин писања дошао најбоље до изражаја и можда је то стил који њему највише одговара. Од својих ранијих текстова о овим писцима и накнадним допунама остварио је занимљиве књижевне медаљоне, који се лако читају и задовољавају радозналост како обичних читалаца, тако и оних који се баве проучавањем живота и дела ових писаца. О овом делу Миливоје Лучић каже: „Књига је, иначе, врло занимљиво писана. У њој је дошао до изражаја Пауновићев дар за приповедање, смисао за лепоту и

битно, па је књига необично занимљива, мада је ни научна, ни литерарна, али је и једно и друго и то у пуној мери. И свакако, читалац се, када је већ почне да чита, тешко одваја од њених страница написаних врло лаким, поједностављеним стилем доброг проповедача и зналца језика којим пише.”⁴² И Божо Булатовић је у „Књижевним новинама” објавио изузетно похвалан приказ ове књиге.

На сличан пријем код критике и читалаца наишла је и следећа књига, „Трагом њиховог детињства”, објављена 1959. године. Настала на основу разговора, писана допадљивим стилем, састоји се из портрета двадесеторице истакнутих стваралаца: Ђорђе Андрејевић-Кун, Иво Андрић, Крешимир Барановић, Франце Бевк, Марко Челебоновић, Родољуб Чолаковић, Бранко Ђопић, Стеван Христић, Хамза Хумо, Вјекослав Калџић, Јосип Косор, Пјер Крижанић, Десанка Максимовић, Вељко Петровић, Тома Росандић, Јосип Видмар и Миливоје Живановић. Ова књига намењена је младим читаоцима, али, због аутентичности и мноштва података, занимљива је и старијима. У предговору писац је најавио следећу књигу, у којој би били сврстани само живи уметници и међу њима и Добрица Милутиновић. Књига није штампана, али после дуже паузе појавило се неколико монографија о појединим уметницима.

Прва је објављена 1980. поводом стогодишњице рођења Добрице Милутиновића, глумца који је за живота постао легенда, књига „Добрица говори”. Настала је на основу разговора са чувеним глумцем, чија сећања не осветљавају само његов живот и глумачки пут, већ у великој мери сведоче о развоју позоришне уметности код нас.

Одушевљен „краљем боџије”, својим колегом песником и новинаром, Раком Драинцем, Пауновић је писао о њему и за његова живота, а 1981. године сабрао је казивања његових савременика и своје записе о њему и објавио књигу „Драинац песник и бож”. Књига садржи занимљива сведочења Слободана А. Јовановића, Бошка Токина, Мони де Булија, Божицара Ковачевића, Бошка Новаковића, Николе Трајковића, Михаила С. Петрова, есеје Марка Ристића, Велибора Глигорића, Стевана Раичковића и других, које је Пауновић уткао у своју занимљиву причу о помало заборављеном песнику, обогаћену мноштвом мало познатих фотографија из Драинчева живота.

На основу прикупљене грађе и својих ранијих текстова о двојици великана српске књижевности, које је упознао још по доласку у Београд, настала је књига „Бора Станковић и Бранислав Нушић иза заве-

42. Миливоје Лучић, С. Пауновић: „Писци изблиза”. „Јединство”, 8. јун 1959, стр. 9.

се”, објављена 1985. године. Пратећи годинама живот и рад својих омиљених писаца и пишући о њима, Пауновић је овом књигом на документарно-есејистички начин представио читаоцима ова два писца обелодањујући мање познате или сасвим непознате податке о њима.

Ових пет књига документарне прозе о књижевницима, глумцима и дугим уметницима представљају сам врх Пауновићевог књижевног рада. Писане су комбиновањем новинарског интервјуа, дневничких белешки и есејистичког размишљања о одређеним темама, неке од њих су документоване многим непознатим фотографијама, тако да је српска култура обogaћена вредним књигама.

Како је Симишу Пауновића по доласку у Београд на студије, свет уметника, парочито књижевника, глумаца и сликара изузетно привлачио, настојао је да прати њихово стваралаштво, а упознавши се са већином од њих трудио се да забележи разговоре у којима су учествовали, па су тако настали његови чувени дневници, које је писао преко педесет година. Ти дневнички записи су постали драгоцени касније када их је уобличавао у књиге. Познато је да је осим објављених остало и не објављених рукописа насталих на основу дневника. Најобимнији међу њима је о Иви Андрићу, затим ту су још и готови рукописи о Вељку Петровићу, Исидори Секулић, 27. марту 1941, о почетку Другог светског рата под насловом „Кад је грмело”, о конкордатској кризи („Кад су летеле камилавке”). Мали делови ових рукописа објављени су као фељтони у „Политици” и НИН-у.

Осим књижевних дела Пауновић је објавио 1937. једну анонимну публикацију потписану псеудонимом „Небојша” под насловом „Крвава православна литија у Београду на дан 19. јула 1937. године”, која говори о демонстрацијама у Београду насталих поводом конкордатске борбе. Књижица је објављена у великом тиражу, око 250 хиљада примерака, и пошто је била анонимна, многи су се приказивали као њени аутори. „За то моје „дело” знала је само неколицина, међу њима и Влада Рибникар, тако да су ту дискретност користили разни београдски хвалисавци и, често у мом присуству, тврдили како су они ту брошуру написали. Један од њих био је бивши министар вера Војислав Јањић који је мени лично причао надугачко и пашироко како је и кад написао ту књигу.”⁴³

Објавио је Пауновић 1936. једну студију о манастиру Никољу кабларском, у којој пише о постанку манастира, о рукописним књигама насталим у преписивачкој радионици, о Никољском јеванђељу, о њего-

43. ГБЧ. Заоставштина С. П. Аутобиографија С. Пауновића, рукопис, стр. 20.

вој улози за време Другог српског устанка, о изгледу у време Пауновићеве посете и јеромонаху Гаврилу Марковићу. Књига садржи и линорез манастира који је урадио Иван Лучев. Касније је тај текст проширен подацима и о осталим манастирима „Мале српске свете горе”, али је остао у рукопису.

Осим оригиналног књижевног рада, Пауновић се бавио и припремањем, па је тако припремио за штампу две књиге прозе Исака Самоковлије: „Мирјамина коса” (1964) и „Носач Самуел” (1967), за које је написао и предговор. Такође је писац поговора за једно издање „Нечисте крви” (1951) Боре Станковића, а за књигу „Изабрана дела” Димитрија и Константина Миладиновић (1975) изабрао је и превео текстове и написао предговор. Аутор је и већег броја прилога за „Југословенски књижевни лексикон” у издању Матице српске у Новом Саду.

ПРЕВОДИЛАЧКИ РАД

Сениша Пауновић се рано заинтересовао за бугарски језик и, научивши га, за бугарски народ, његову књижевност и ликовну уметност. О томе како је дошло до тога рекао је у једном разговору бугарском новинару Алексејеву: „Прва реч у бугарском језику коју сам научио у својим студентским данима, 1923. године после трагедије Стамболијског и његових једномишљеника, после које су многи Бугари пребегли у нашу земљу и живели у Горњем Милановцу и другим местима, била је реч „обич” на једној „апзис” карти, коју је био примио из своје земље један бугарски емигрант, привремено настањен са групом својих другова под једним шатором код „Старе цркве” преко пута моје куће у Чачку. „Братко” Бугарин, како ми Срби и данас ословаљавамо Бугаре кад су из народа, а у чему има помешано и праве љубави и притајене сумњичавости у то „братство” с обе стране, млад један, црномањаст човек монголског кроја лица, показао ми је лепу дописну карту са сликом младе девојке, која је кидала листиће споменка и говорила: „Обича ме не ме обича?” – „Воли ме не воли?” Реч је звучала словенски, али га ја нисам разумео. Брат Бугарин ме је загрлио, показао на своје и моје груди и рекао: „Љубов, љубов...” и блистао сав од неке среће, јер је карта била послата из његове домовине... од вољене девојке, или жене, не сећам се више... Већ сутрадан ја сам научио од истог Бугарина – био је то један млади новинар и књижевник – још неколико његових речи бугарских. И тако сам тада почео учење тога сродног језика речју „љубав”.

мислећи у то време да је то „шала”. Авај ! горко сам се преварио. Учим га, ево и данас, пуних педесет година заиста с најискренијом љубављу.”⁴⁴

Та љубав према бугарском народу, књижевности и уметности уопште учинила је да је стекао присне пријатеље међу писцима и сликарима још пре Другог светског рата. У жељи да и нашој културној јавности буду позната књижевна и ликовна дела бугарских уметника, почео је са превођењем и објављивањем њихових остварења у разним листовима и часописима и прикупљање слика за своју колекцију. Као преводилац се афирмисао још у периоду између два рата. „По часописима и листовима у времену између два рата и после другог светског рата, ја сам превео много текстова са бугарског, али, нисам водио библиографски дневник, нисам успео ни приближно да прикупим тај материјал за евентуалну књигу. Знам да је највише објављено у неким сарајевским листовима и црногорским часописима, у неким београдским седмичницима и нешто у „Политици”. Објавио сам и приличан број хумористично-сатиричне бугарске прозе по шаљивим листовима и часописима, али најчешће без потписа.”⁴⁵ Преводио је и драмске комаде који су штампани у позоришним часописима, али не и као засебне књиге. Али, оно по чему ће Пауновић остати ушамљен као преводилац јесу књиге: „Бајо Гањо” (два издања) Алека Константинова, „Под Игом” Ивана Вазова, „Дивље приче” и „Три једночинке” Ивана Хајтова, „Бугарске дечје приче” (антологија), „Испод Витоша” (антологијски избор 21 приповедача), „Род рођени”, „Земља”, „Гераци” Елина Пелина, „Чифлук крај границе”, „Милионар” и „Албена” Јордана Јовкава, „Златија” и „Кладенац” Ангела Каралијчева, „Дете” и „Црни не побелеше” Владимира Пољанова, „Царевић” Николаја Рајнова, „Големанов”, „Скакавци”, „Златан рудник” и „Морска болест” Стефана Костова, „Свекрва” Антона Страшимирова, „Мајстори” Рача Стојанова, „Некрштел дан” Јордана Радичкова, „Септембар” Геа Милева, „Преломно време” Антона Дончева. Набројани су само најуочљивији његови преводилачки радови објављени као књиге, али стварно је далеко већи број оних „скривених”, расутих по југословенској периодици, као и драмских дела превођених за програме појединих позоришта, која су остала у рукопису, јер су послужила тренутно за репертоар неког од њих и никада нису штампана. Својим интересовањем за бугарску културу и напором да је што више приближи југословенској јавности Пауновић је у току шест деце-

44. ГБЧ. Заоставштина С. П., *За дописника бугарске БТА Алексејева*, 20. јун 1974, несређена грађа.

45. ГБЧ. Заоставштина С. П., *Писмо Жани*, недатирано, несређена грађа.

нија упорног рада одиграо улогу културног посредника између две земље, па и у временима када су политичке прилике биле озбиљна препрека за то. Настојао је да и наша књижевност буде превођена у Бугарској и зато је својим пријатељима преводиоцима са српског језика слао књиге наших писаца. Али, он није имао среће са превођењем сопствених дела на бугарски језик. Осим што су му повремено у појединим бугарским листовима објављиване песме, до штампања романа „Србија које нема”, и поред вишегодишњих обећања, чак и неколико преведених верзија - није дошло. У нади да ће се та књига штампати, не мало разочаран, често се писмима обраћао својим пријатељима у којима се понавља мисао: „Ја нисам преводилац - трговац, већ заљубљеник у бугарску књижевност и бугарски народ и радим то, готово увек, на своју штету, крадем време од посла који ми иначе доноси зараду за свакодневни живот.”⁴⁶

Као добар познавалац бугарске књижевности, уметности и културе уопште, Пауновић је обрадио све појмове који се односе на ове области за Просветину „Малу енциклопедију”

КОЛЕКЦИОНАР И ЉУБИТЕЉ ЛИКОВНИХ УМЕТНОСТИ

Поред љубави за писану реч Сенишу Пауновића је кроз живот водила и љубав према слици и вајарском делу у толикој мери да је то постала његова доживотна опсесија. Још као млад новинар, иако са малим приходима, почео је да набавља слике и цртеже, тако да је после Другог светског рата имао већ солидну збирку слика наивних сликара, али и акедемских и 1956. године отворио је „Малу галерију Сенише Пауновића”. Занимљиво је његово сећање на доживљај из раног детињства када је угледао први пут слику која је скренула његову пажњу, изнето у писму Ивану Генералићу 1982. године: „Када сте се ви родили, боље рећи имали једва годину дана, 1915. године видео сам први пут слику у боји на стаклу на окну врата једне сеоске куће поред железничке станице Слатина на прузи Чачак – Краљево. Представљала је групу сељака и железничара у униформи који покушавају да извуку воловском запрегом неку дресину што је склизнула с пруге у неку њиву. У ствари то је био цртеж постигнут наносима црвене, жуте и беле молерске масне боје за грађевинарску дрвсарију, који је издалека привлачио пажњу необичним шаренилом и карикатуралношћу фигура, људи,

46. ГБЧ. Заоставштина С. П. Писмо Пауновићско Жани, недатирано, несрећена грађа.

стоке и предмета. Слика – цртеж видео се с обе стране, али је утисак био различит. Колико се сећам „цртеж” је био рад неког од железничара који су на том месту оштећене пруге провели са сељацима неколико дана, и он, из досаде и практичних разлога на тај начин закљонио унутрашњост просторије од погледа споља, пошто су радници ободовали и ноћивали под тремом иза којег се налазила просторија са стакленим вратима. Иако сам био дечак, осетио сам неку врсту побожног усхићења према тој слици и покушао да наговорим сопственицу да ми прода „слику”. Нисам успео. После сам отишао кад се свршио рат у Београд, али никада нисам заборавио ту слику. Негде 1923. или четврте, као студент, чуо сам у Београду да по свим крајевима наше земље, укључујући и Хрватску, има по селима много народних уметника сликара и вајара који „сликају људе, животиње и пределе из главе”, напамет. И већ исте године купио сам од једног сељака - богомољца из Војводине једну икону коју је сам он сликао, мада је самоук, никада није учио сликарство. Неколико година касније чуо сам први пут за сељаке – сликаре. И са некима од њих се упознао тридесет прве или тридесет друге у Београду на изложби „Земље”, којом приликом је требало да откупим једно уље младог хлебинског сељака Ивана Генералића осредње величине и прилично умерене цене, која је за мој студентски џеп, како сам се представио, иако сам био већ неколико година новинар „Политике”, била висока. Трбало је да купим, али је ту слику истога дана добио на поклон управник школе Вељановић од аутора или групе не сећам се, и тако ни до данашњег дана нисам успео да зарадим толико пара да имам вашу слику.”⁴⁷

Ипак, колекција је расла и достигла завидан број слика, цртежа, карикатура, илустрација. Занимљив је податак да је за Малу галерију Пауновић подигао зграду у сопственом дворишту, набављао експонате, организовао изложбе у самој галерији, али и гостујуће, чак и у иностранству, и све то издржавао из личних средстава, а посете су биле бесплатне. Опремио је он и део куће за галеријски простор и ту је приређивао изложбе академских сликара, а у „Малој галерији” – наивних сликара, или самоуких, како их је он називао. Његова драгоцену колекција слика садржи и више посебних збирки најпознатијих уметника, као што су: Пјер Крижанић, Љуба Ивановић, Мило Милуновић, Петар Лубарда, Јован Бијелић, Мића Поповић, Пеђа Милосављевић, Иво Кушанић, Зуко Џумхур, Владимир Жедрински, Јанко Брашић, Цветан Бе-

47. ГБЧ. Заоставштина С. П. Писмо Пауновићево Ивану Генералићу. 14. март 1982, несређена грађа.

лић, Милош Вушковић, Никола Граовац, Александар Јеремић Цибе, Даница Антић, Душан Оташевић, Сава Шумановић, Љуба Поповић, Марко Челебеновић, Милић од Мачве, Богић Рисимовић Рисим и други. Колекција садржи и више од сто његових портрета које су урадили разни сликари и вајари, као и дела бугарских и словачких уметника, али и вредну документациону грађу значајну за нашу културну прошлост. „Посебна вредност сакупљачког и излагачког рада Сенише Пауновића огледа се у изузетно богатом документарном материјалу, везаном за нашу културу и културну историју, а пре свега за саму „Политику” и њене сараднике...”⁴⁸ На изложби која је приређена у Народном музеју у Београду 1984. под називом Галерија „Политике” поводом осамдесетогодишњице листа један од најатрактивнијих њених делова била је баш документација из колекције Сенише Пауновића. „Захваљујући његовом свесрдном залагању током припреме изложбе, организатори су били у стању да реконструишу многобројне, мало познате чињенице везане за културну политику и живот овог листа.”⁴⁹ Зато о „Малој галерији” Лазар Трифуновић каже: „Мала галерија” има нешто посебно у својој садржини и структури: у њој не доминирају оне строго репрезентативне и програмске слике и скулптуре, већ интимне скице и забелешке, личне исповести, узнемирења и лутања и све оно што може да служи препознавању уметника – човска да са друге и нове стране открије карактер личности које до сада познајемо једино преко њихових дела из уџбеника и новина.”⁵⁰

У Галерији су приређиване, поред сталних поставки, и бар једна или две индивидуалне изложбе самоуких или академских сликара или скулптора. Уметничка дела „Мале галерије” излагана су на Београдском сајму, на смотри „Мермер и звуци” у Аранђеловцу, у Народном музеју, у Галерији Српске академије наука и уметности и у више места у унутрашњости Србије. Једна од занимљивих изложби, која је имала леп одјек у штампи, а и међу љубитељима ликовних уметности, организована је у јуну 1967. године у „Малој галерији”. Приказане слике, цртежи, скице познатих београдских научника, новинара, публициста, књижевника и других уметника. Између осталих, били су изложени радови: Александра Белића, Ота Бихаљи Мерица, Душана Матића, Растка Петровића, Момчила Настасијевића, Бранимира Ћосића, Сибе Ми-

48. „Мала галерија Сенише Пауновића”, лист / каталог за изложбу Галерија „Политике”, 24. јануар - 6. фебруар, 1984. стр. 2.

49. Исто.

50. Лазар Трифуновић: Запамћив сусрет – изложба у Малој галерији на Дедињу. Политика, 27. VI 1967, стр. 10.

личића, Николе Дрејовца, Драгана Јеремића, Богдана Чиплића, Слободана Марковића, Васе Поповића, Јована Ћирилова, Браслава Борозана, Љубице Марић, Светомира Настасијевића, Пјера Крижанића, Ивана Лучева, Иве Кушанића, Миће Поповића, Наде Дорошки, Моме Марковића, Бојана Ступице и других. То је била прилика да Синиша Пауновић употпуни и своју колекцију рукописа, јер је истовремено тражио од аутора који и пишу да за његову збирку приложе по један манускрипт или машински писан текст са својеручним исправкама, како би се могао пратити њихов радни поступак. Та збирка броји око стотину рукописа, било да је то једна песма или већи текст наших познатих књижевника и новинара, као што су: Божидар Ковачевић, Никола Трајковић, Миодраг Максимовић, Влада Булатовић – Виб, Марко Вранешевић, Јосип Видмар, Драган Колунџија, Фране Барбиери, Васко Ивановић, Миленко Матицки, Михаило Јалић, Гојко Бановић, Момчило Тешић, Предраг Милојевић, Душан Костић, Богдан Чиплић, Исак Самоковлија, Десајка Максимовић, Антун Густав Матош, Славко Јаневски и други.

Изузетно вредна Пауновићева колекција слика, била је незаобилазна када су приређивале поједине изложбе у земљи или иностранству, што увид у његову документацију потврђује. Многи реверси сведоче о позајмљеним сликама, нарочито често је позајмљивана слика „Коло” Јанка Брашића, али и многе друге.

У лето 1983. године Пауновић је приредио у Софији изложбу слика бугарских уметника из власништва „Мале галерије”. Из каталога се може видети да је већина слика настала у периоду између два светска рата и да међу њима има више портрета. Занимљив је, између осталих, портрет Часлава Никитовића⁵¹ из 1937. године, који је насликао Кирил Бујуклијски. Годину дана касније изложба је приређена и у „Малој галерији”.

Пауновић је одржавао пријатељске односе са већином ликовних уметника, допринео је афирмацији многих, пишући о њима и приређујући њихове изложбе. Према рукописима у његовој заоставштини и према броју изложби које је приредио, може се закључити да су његову пажњу најдуже привлачила дела Јанка Брашића, Љубе Ивановића и Пјера Крижанића.

Синиша Пауновић, вршњак двадесетог века и своје велике љубави „Политике”, имао је дуг и богат живот кроз који је вођен магичном

51. Часлав Никитовић рођен је у Пресљани 1901. године, завршио права, (докторирао у Паризу), био је новинар „Политике”, народни посланик 1935. за срез радовинки, од 25. марта 1941. министар пољопривреде у влади Драгине Цветковића. Емигрирао у САД, где је умро.

моћи духовних лепота, оличених у остварењима писане речи и оплемењених уметничком имагинацијом ликовног израза. У непрекидном трагању за вишим циљевима, а суочен са свакодневним преживљавањем од ране младости, био је приморан да препреке отклања уз помоћ своје неисцрпне радне енергије, ношен, притом, несвакидашњом животном радошћу. На том путу, препуном успона и падова, ништа није могло да га заустави, ни лоше оцене критике, ни немогућност да дође до слике. Једино је био немоћан пред неумитношћу времена, чијем брзом протицању је супротстављао свој рад. А резултати тог рада остали су до данас недовољно процењени и вредновани. Деловањем на тако широком пољу интересовања, Пауновић је оставио, несумњиво, вредан траг у новинарству, књижевности и афирмацији ликовне уметности, само га треба проучити.

SINIŠA PAUNOVIC

Siniša Paunović (1903–1995), a twentieth century journalist, writer, translator and a collector, was born in Čačak in the family of an ex-caf owner and later hastily trained telephone operator at the post office and railroad station, Svetozar Paunović, an immigrant from Beli Kamen, near Kotraž. His life was long and rich, filled with permanent struggle to achieve distant, highly set goals. He tried to reach them with the help of an inexhaustible labour and rare enthusiasm. Running constantly after time, he managed to publish several thousands of texts in 'Politika' and other newspapers, literary and theatrical journals, to write and publish about twenty books, to yield an approximate number of the unpublished books, to translate a number of the Bulgarian literary works into Serbian, and to spend, as a fine arts admirer, a half of the century in collecting the paintings, creating, thus, a rich collection, and later on his own 'Little Gallery'. His works on both eminent and anonymous painters and sculptors contributed to their affirmation. The share he had in the assessment of naive arts in Serbia is of particular importance.

Marija Orbović

SINIŠA PAUNOVIĆ

Siniša Paunović (1903-1995), journaliste, homme de lettres, traducteur et collectionneur, dont la vie couvre presque tout le vingtième siècle, naquit à Tchatchak, dans la famille d'un ancien cafetier, originaire de Beli Kamen, qui travailla ensuite comme téléphoniste autodidacte des PTT et des chemins de fer. Sa vie, longue et riche, était remplie d'une lutte continuelle pour des buts toujours nobles et à longue échéance qu'il cherchait à atteindre par son énergie inépuisable et un enthousiasme peu commun. Toujours à court de temps, il réussit à publier plusieurs milliers de textes dans le quotidien „Politika” et dans d'autres journaux, revues littéraires et de théâtre, à écrire une vingtaine de livres qui furent publiés et presque autant d'autres qui n'ont jamais paru; en outre, il traduisit en serbe de nombreuses oeuvres de la littérature bulgare. Admirateur des beaux-arts, il passa un demi-siècle à collectionner des tableaux, si bien qu'il finit par en former une galerie très riche, malgré l'épithète de „petite” dont il la qualifiait. En consacrant ses comptes rendus aux peintres et aux sculpteurs bien connus, mais aussi à des artistes anonymes, il contribua souvent à l'affirmation de ces derniers; d'autre part, le rôle qu'il avait eu dans la mise en valeur de l'art naïf en Serbie, s'est avéré extrêmement important.

Marija Orbović